

Výchova detí v diele J.A.Komenského a aktualizácia jeho myšlienok v súčasnosti

Jolana Hroncová

Začiatok zámerných snáh o zlepšenie výchovy mládeže, ako uvádza Komenský vo veškerých spisoch didaktických ¹, spadá do roku 1627, kedy začal prácu na Českej didaktike /na zámku vo Vlčiciach sa stretáva s nemeckou didaktikou od Eliáša Bedina, predtým ho v značnej miere ovplyvnil w. Ratke a aj iní autori/, pred jeho vyhnanstvom z Čiech. Myšlienka spracovať ucelený výchovný systém vznikla v súvislosti s neutešenou spoločensko-politickou situáciou v Čechách v pobelohorskom období. Úsilie o nápravu človeka a spoločenských celkov je spoločným menovateľom juvenilných i neskorších pedagogických prác Komenského. Výchovu považoval za nevyhnutný prostriedok premeny "človeka-živočícha" v človeka spoločenského. Jeho viera v silu výchovu, tzv. výchovný optimizmus sa odráža aj v názve VI. kapitoly veľkej didaktiky: "Ak sa má človek stať človekom, musí byť vzdelávaný". Odvolávajúce sa na Aristotelov spis "O duši" Komenský píše: "Má-li člověk co vědět, musí se učit, neboť vskutku přinášíme s sebou na svět pouze holou mysl jako prázdnou tabuli, neumějící nic ani konat, ani mluvit, ani rozumět, nýbrž všechno musíme od základu vyvolávat"². Myšlienku o ľudskej duši ako čistej doske /tabula rasa/ rozvinul neskôr J. Locke.

V súvislosti s osvetľovaním významu výchovy u človeka cituje Komenský aj Platónovu myšlienku zo VI. knihy Zákonov: "Člověk je nejmírnější a nejbožštější živočich, je-li zjemněn pravým cvičením; pakli žádným nebo klamným, je nejdivočejší ze všech tvorů, jež země rodí"³. Platí teda, hovorí Komenský ve Veľkej didaktike, "že všem, kdož se zrodili lidmi, je třeba vyučování, poněvadž mají býti lidmi, ne divokými zvířaty, nerozumhým dobytčím a nehybnými klacky"⁴. A Ďalej dodáva: "S člověkem se rodí schopnost k věděni nikoli věděni samo"⁵ tieto, ale aj ďalšie komenského myšlienky podčiarkujú veľký význam výchovy pri rozvoji osobnosti človeka, pričom kladol dôraz na výchovu od útleho detstva, pretože: "Všechno, co se rodí, má tu vlastnost, že se dá ohýbat a formovat snáze, dokud je to útlé, kdežto zatvrdlé vypovídá poslušnost"....

Strůmek se nechá sázet, přesazovat, štěpovat a sem tam ohýbat. Jakmile vyrote v strom, nejde to"⁶.

Myšlienku predškolskej výchovy, teda "ideu školy materskej" rozpracúval Komenský už v spisoch v počiatočnom období svojej tvorby, kde patrí "Navrženні krátke a obnovy škol v kráľovství českému v roku 1631, ktoré

neskôr vsunul do didaktiky českej a tiež do didaktiky veľkej /kap. XXVIII- Idea školy materskej/. Požiadavku predškolskej výchovy vyvodzuje Komenský na základe paralelizmu prírodného a sociálneho diania. Pri výchove kladol dôraz na napodobňovanie "matky prírody", výchova sa musí uskutočňovať napodobňovaním života v prírode, v súlade s prirodzeným vývinom detí, čím **položil základ prirodzenej výchovy**. dieťa sa musí správne vychovávať od malička, nič nemožno nechávať na ľubovôľu, pretože. "první dojmy tkví tak pevně, že by bylo zázrakem, kdyby se mohli přetvořit; proto je nejvhodnější, aby vznikaly hned v prvním věku podle předpisů pravé moudrosti",⁷

Logické zdôvodnenie predškolskej výchovy uvádza Komenský popri Veľkej didaktike aj neskôr vo Vševýchove /Pampaedia/, kde hovorí: 1. Hlavní důvod je zřetel všenápravý. 2. Celkem vzato jsme taková /tělem, duche, mravy, nažením, řečí, chováním/, jakými nás učinila první výchova. 3. Lépe se vychovává, než převychovává, k tomu je třeba "předvídaté péče od dětství". 4. Je tedy pracovní i časovou úsporou, začneme-li s výchovou včas; celkové výchovné výsledky záležejí na tom i na zůsobu výchovy. "⁸ Komenský adresuje tieto rady všetkým, ktorí vychovávajú najmenších, ale najmä rodičom, aj s metodologickými radami, aby deti vychovávali vážne, vľúdne, deťom prístupne, sústavne a trpezlivo.⁹

Aj keď predškolská výchova bola už predmetom pozornosti aj u viacerých predchodcov Komenského, na ktorých sa vo svojich dielách často odvolávať, možno povedať, že Komenský svojim Informatóriom školy materskej vypracoval prvý sústavný spis o predškolskej výchove detí od narodenia do šiestich rokov v podmienkach rodiny: Človeku teda na svet narodenému prvni škola jest klín mateřskýá, prvni preceptoři jeho matka s chůvou, inspektoři pak otec a pěstounové".¹⁰

V Informatórii školy materskej /napísanom v lešne v roku 1632/ chápal Komenský predškolskú výchovu iba ako základ výchovy človeka, na ktorom mala stavať škola obecná. Vo Vševýchove /Pampaedia/ je už súčasťou celkového všenápravného úsilia. Náprava sveta musí začínať od nápravy človeka, pretože: "Celá naděje na nápravu světa k lepšímu závisí na vzdělávání mládeže ještě neporušené a přístupné utváření a přetváření".¹¹ Tu sa objavuje už aj návrh na materskú školu ako na poloverejnú inštitúciu spoločenskú a nie iba ako "klin materský".

Aj napriek stáročiam nestratili Komenského myšlienky nič na svojej aktuálnosti. Aj dnešná "všenáprava" našej spoločnosti sa nemôže zaobísť bez kvalitnej predškolskej výchovy, kedy sa kladú "prvé základy šťastného vývoja prirodzených vlôh". Aj keď inštitucionalizovaná predškolská výchova prežíva u nás v súčasnosti dramatické obdobie svojho vývoja /z ekonomických príčin mnoho predškolských zariadení zaniká/, v snahe zbaviť sa niektorých

deformácií z minulosti /napr. ideologického nánosu, predškolského "vyučovania s nadmierou didaktických prvkov/, hľadá svoju novu tvár. Komenského myšlienky "prirodzenej výchovy detí" pútajú pozornosť učiteliek materských škôl v predtým nebývajúcej miere. **Nezriedka však dochádza k zamieňaniu poňatia prirodzenej výchovy Komenského s koncepciou prirodzenej výchovy u J.J.Rousseaua**, pričom sa kladie dôraz na spontánne záujmy detí, /o čom svedčia viaceré príspevky v Učiteľských novinách/ viac, než na ich cieľavedomé a systematické usmerňovanie. Sociálna a výchovná funkcia materskej školy je často interpretovaná v zmysle starostlivosti o dieťa a nie prosociálnej výchovy, ako to už zdôrazňoval aj J.a. Komenský: "nerodíme sa len pre seba samých, ale aj pre Boha a pre blížnych, t.j. pre spoločnosť ľudského pokolenia, aby súe v tomto opravdivo presvedčení, zvykali sme si už od detstva snažiť sa a usilovať svojou službou byť prospešný čo najviac ľuďom. Až potom by bol blažený stav verejných i súkromných vecí, keby sa všetci chceli spojiť pre všeobecný prospech a keby všade vedeli a chceli pomáhať jedni druhým" ¹². /Veľká didaktika/.

V chápaní prirodzenej výchovy detí rešpektuje Komenský špecifické vekové osobitosti i záujmy detí, dôraz kladie tiež na ich všestranný rozvoj, no na druhej strane berie do úvahy aj sociálnu determináciu výchovy a zospoločensťovanie človeka. Preto pripisoval veľký význam správne riadenej výchove detí v predškolskom období, pričom odsudzoval opičiu a oslovskú lásku rodičov, výsledkom ktorej sú zlé a neposlušné deti: "Zákonite platí, že kto čo sial, to bude žat. Kto deťom nasial svojvoľnosti, nech nechce zbierať ovocie kázne. lebo neštepový strom nedonáša štepené ovocie. Bolo sa treba starať o to skôr, ešte kým stromček bol mladý, pokiaľ bolo možné ho štepiť, ohýbať, vyrovnávať, vzpriamovať a nebol by ak krivo rástol¹³. V tento, ale aj iných myšlienkach je obsiahnuté **odmietnutie "voľnej výchovy detí**, ktorú v zmysle rousseauovského ponímania rozpracúvali niektoré smery pedagogického naturalizmu, známe aj v súčasnosti.

400-sté výročie narodenia "Učiteľa národov" je pre nás, učiteľov, jeho rodákov morálna výzva aj povinnosť: hlbšie poznávať dielo Komenského, popularizovať ho v širokej verejnosti a prenášať jeho múdre myšlienky do každodennej výchovno-vzdelávacej praxe, aby školy boli "hrou" a "dielňou ľudskosti", aby "vyučujúci učili méně, ti však, kdo se učí, naučili se více"..."školy by měly méně shonu, nechuti a marné práce, avšak více klidu, potěšení a trvaslého výsledku" ¹⁴, ako to Komenský žiada vo Veľkej didaktike.

V súlade s programom Komeniologickej sekcie Čsl. pedagogickej spoločnosti pri ČSAV uskutočňujeme v Banskej Bystrici od roku 1987 cyklus komeniologických seminárov pre učiteľskú verejnosť, riadiacich pedagogických pracovníkov i študentov. Ich poslaním je popularizácia diela i osobnosti

J.A.Komenského a snaha o podnietenie záujmu účastníkov týchto seminárov k vlastnému štúdiu a k zamýšľaniu sa nad možnosťami uplatnenia jeho myšlienok v pedagogickej práci. Tematické zameranie týchto seminárov bolo nasledovné:

I. Komeniologický seminár /25.11.1987, konal sa, tak ako aj ostatné na pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici/

- Aktuálnosť diela J.A.Komenského v súčasnom svete a naše úlohy pred svetovými oslavami /Prof. PhDr. A. Čuma, CSc., FF UPJŠ Prešov/
- J.A.Komenský a jeho doba /Prof. Polišínský, J., DrSc., PÚ JAK Prahou/
- Filozoficko-pedagogický profil J.A.Komenského /PhDr. D. Čapková, Csc., PÚ JAK Praha/.
- Prehľad najnovšej literatúry o J.A.Komenskom /s metodickými odporúčaniami/ - /Doc. PhDr. J. Cach, CSc., FFUK Praha/.
- Ako využívať pamätné miesta Komenského v ČSSR pri propagácii jeho myšlienok /PhDr. M. Húsková, Múzeum J.A.Komenského Uherský Brod/

II. Komeniologický seminár: "Didaktický odkaz J.A.Komenského" /14.12.88/

- Pansofický a vzdelávací program J.a.Komenského /Prof., PhDr. A. Čuma, CSc., FF UPJŠ Prešov/.
- Didaktické učenie J.A.Komenského /PhDr. M. Bačová, CSc., FF UPJŠ Prešov/
- Vychovávateľský odkaz J.A.Komenského /PhDr. E. Turanská, CSc., PF Banská Bystrica/
- Informácia o fondoch Múzea J.A.Komenského v Uhrskom Brode /PhDr. M: Húsková, Múzeum J.a.Komenského v Uherskom Brode/

III. Komeniologický seminár: "Sociálno-nápravny program Komenského" /uskutečnil sa dňa 22.11.1989/

- Komenského Všeobecná porada o náprave vecí ľudských a jej dnešná aktuálnosť /Prof. PhDr. A. Čuma, CSc., FF UPJŠ Prešov/
- Komenského poňatie Vševychovy /PhDr. E. Turanská, CSc., PF B. Bystrica/
- Komenského celoživotné vzdelávanie /PhDr. M. Bačová, CSc., FF UPJŠ, Prešov/
- Komenského náhľady na rodinnú výchovu /Doc. PhDr. J. hroncová, CSc., PF Banská Bystrica/
- Komeniologické zbierky Pterovského múzea /PhDr. F. Hýbl, Vlastivedné múzeum J.A.Komenského, Přerov/.

IV. Komeniologický seminár: "Jan Amos Komenský a Slovensko" /12.12.1990/

- J.a.Komenský a Slovensko /Prof. PhDr. A. Čuma, CSc., Prešov/

- Komenského a Duchoňova Alštedovská klasifikácia vied a úvaha k vývoju Komenského pansofie /Prof. PhDr. J. Mikleš, CSc., PF B. Bystrica/
- Význam blatnopotockého pobytu pre pedagogický systém J.A.Komenského /Doc. PhDr. J. /Pšenák, CSc., FFUK Bratisl./
- Podnety pre prácu a oddych učiteľa v diele J.A.Komenského /Doc. PhDr. V. Žbirková, CSc., PF Nitra/
- Spolupráca prof. dr. J. Kvačalu s českými učiteľmi na Morave pri vydávaní Archivu pro bádání o živote a spisech J.a.Komenského /PhDr. Fr. Hýbl, CSc., Okresné vlastivedné múzeum, Přerov/
- Význam predškolskej výchovy v diele J.A.Komenského /Doc. PhDr. J. Hroncová, Pedagogická fakulta v B. Bystrici/.

Popri týchto komeniologických seminároch realizujeme aj samostatné prednášky pre študentov a učiteľov stredných škôd a domovov mládeže. So študentmi odboru pedagogika navštevujeme pamätné miesta J.A. Komenského na Morave /Uherský Brod, Přerov, Fulnek, Nimnica, Komňa a iné/. Záujem študentov o Komenského vzbudzujeme tiež výstavkami zameranými na dielo a život Komenského /máme k dispozícii aj názorný materiál z Múzea J.A.Komenského v Naardene/ a zadávaním tiež diplomových prác. Na záver máme naplánovaný V. seminár na tému: "J.A.Komenský a jeho odkaz súčasnej pedagogike", ktorý bude zavŕšením cyklu. Dielo J.A.Komenského chceme popularizovať aj v rámci publikačnej činnosti v pedagogickej i dennej tlači.

V závere svojho príspevku si dovoľujem poďakovať všetkým našim milým spolupracovníkom z Čiech a Moravy, ktorí sa ochotne zúčastňovali pri zabezpečovaní našich seminárov a pričínili sa o ich dobrú úroveň. To isté poďakovanie patrí aj váženým kolegom zo slovenska, pričom chcem osobitne poďakovať najmä pánu prof. Čumovi, ktorý vystúpil na našom každom komeniologickom seminári. Tešíme sa aj ďalej na dobrú spoluprácu.

Citovaná literatúra:

1. In: Jana Amosa Komenského Informatorium školy mateřské. Praha, Nakl. f. Topič 1925, s. 5.
2. Komenský, J.a.: Velká didaktika. In: Vybrané spisy J.a.Komenského. Praha, SPN 1958, s. 83
3. Tamtiež, s. 84
4. Tamtiež, s. 85
5. Tamtiež s. 81
6. Tamtiež, s. 86
7. Tamtiež, s. 88
8. In: Čapková, D.: Předškolní výchova v díle J.a.Komenského, jeho předchůdci a pokračovatelů. Praha, SPN 1968, s. 64
9. Tamtiež, s. 64

10. Tamtíež, s. 55
11. Tamtíež, s. 59
12. Komenský, J.a.: Velká didaktika. In: Čapková, D., c.d., s. 49
13. Komenský, J.a.: Informatórium školy materskej. Bratislava, SPN 1970, s. 55 - 56.
14. Komenský, J.a.: Velká didaktika. In: Vybrané spisy J.A.Komenského, Praha, SPN 1958, s. 42.

K pojetí "duševního zdraví" v díle Jana Amose Komenského

Evžen Řehulka

Některé myšlenky J.A.Komenského velmi zajímavě korespondují se současnými teoretickými výzkumy v psychohygieně a v teorii zdraví. Že se Komenský těmto tématům věnoval je věc známá a byla u nás již vícekrát z různých pohledů zpracovaná (např. J. Semotán, 1961; M. Vojtová, 1970; J. Meisner, 1976 a d.). Jestliže tyto otázky v díle Komenského sledujeme, musí nás fascinovat především to, s jakým osobním prožitkem, zaujatostí a vážností se těmito problémy zabývá. Lékařství Komenského doby (kam bychom asi s určitou benevolencí tuto problematiku měli zařadit především) bylo spekulativní a moderní momenty vývoje moderní medicíny (např. Harveyovo učení o krevním oběhu, Vesaliova anatomie) Komenský pravděpodobně nedocenil. Přesto Komenského zdravotnické úvahy - zejména ve své obecné koncepci - jsou nesporně moderní a účinné. Domníváme se, že je to tím, že Komenský promýšlí zdravotnické otázky jako ušlechtilý humanistický učenec a nikoliv jako nezučastněný přírodovědec. To sice v určitých etapách vývoje lékařství mohlo být posuzováno shovívavě, ale nyní, kdy by se moderní medicína bez psychologie, sociologie, etiky atd. dostala do slepé uličky, musíme se na některé myšlenky J.A. Komenského z této oblasti dívat nejen s obdivem, ale můžeme v nich hledat také inspiraci.

Vzhledem k rozsahu tohoto sdělení uvedeme jen některé poznatky J.A.Komenského týkající se těchto otázek. Především Komenský vždy pracuje s tezí o souvislosti mezi zdravím tělesným a duševním a v tomto smyslu často cituje Juvenaliův verš o "zdravém duchu ve zdravém těle". Tuto myšlenku Komenský velmi důkladně promýšlí do konkrétních rad, např. ve Velké didaktice, v Informatoriu a dalších dílech, a to z takového úhlu a v takové hloubce, že můžeme Komenského považovat za **předchůdce psychosomatické medicíny**. Chápání vztahu tělesného a psychického ukazuje citát z Krátkého